

Postavljanje ločil v sporočilo življenja

Gramatikalno-filozofska vaja v iskanju smisla¹

Vprašanje in iskanje

Pred kratkim so enemu izmed naju v intervjuju postavili vprašanje, kaj je najpomembnejše dejstvo o življenju, ki se ga je bil naučil. Neposredni odgovor se je glasil: "Življenje je niz stavkov. Najti moramo čas, da vanj postavimo prava ločila, da bi lahko prebrali njegovo sporočilo. V nasprotnem primeru postane življenje stavek obsodbe."² Dodal je, da te pripombe najbrž ne bomo vzeli za dejstvo, a da obstaja nešteto primerov, ki predstavljajo zadostni dokaz za njeno veljavnost.

Na začetku se lahko komu zazdi, da je takšna trditev zgolj igra besed; filozofija, ki jo formulira, vsekakor ni imuna na to kritiko. Poleg tega mnogim ljudem gotovo ne bi zvenela prepričljivo. Iz različnih razlogov se jim zdi življenje brez smisla; poskus dokazovati nasprotno je jalov. Takšne reakcije so brez dvoma razumljive.

Kljub temu se nam zdi, da našo pripombo utemeljuje nekaj, kar je globoko zakoreninjeno v našo naravo človeških bitij. V tej ali oni obliki nas naš človeški položaj vznemirja in nas vodi k temu, da želimo ali celo iščemo smiselnost. Če je to opazanje res pravilno, potem lahko željo v tem kontekstu preneseemo na vprašanje, ali življenje navsezadnje le ni stavek obsodbe nad nami. Na žalost ga nekateri zares tako doživljajo. V odgovoru iz intervjuja v nasprotju s tem zatrjujemo, da lahko sporočilo življenja primerjamo z nizom stavkov.³ Da ga lahko pravilno beremo – če se obrnemo na slovnico – potrebujemo pra-

vilna ločila. Moramo tako rekoč pravilno postaviti ločila vanj, da nam njegov smisel postane jasnejši.

To je izjava, ki jo moramo seveda nadalje razviti, kar nameravamo tu storiti. Poleg tega je v tej trditvi predpostavka, namreč da življenje vsebuje dano sporočilo in da ljudje nosimo odgovornost, da se potrudimo in si vzamemo čas za odkritje ločilnih momentov / *punctuating moments*/, ki nam bodo olajšali naše iskanje smiselnosti. Tudi to predpostavko bo potrebno nadalje osvetliti.

Iskanje smisla

Iskanje smisla v življenju nas vodi v različne smeri. Za nekatere priskrbi pravi kontekst religija. Odgovori, ki jih učijo različne religiozne tradicije, jim omogočajo ceniti njihov sedanjí položaj in cilj pred njimi. Zelo dobro je to – četudi v nekoliko drugačnem okviru – izrazil sv. Avguštín v svoji slavni izjavi, da so naša srca nemirna, dokler ne počijejo v Bogu. Vendar je za vse večje število ljudi sprejemljivejša pot tista, ki jo rišejo psihologija, humanistične vede, pa tudi naravoslovne znanosti. To težnjo lahko vidimo v popularnosti teh disciplin, ki se pogosto kažejo kot alternativa ali celo kot antiteza religiji. Drugi najdejo večje zadovoljstvo in s tem neki smisel v bolj neposrednih in otipljivih rezultatih svoje želje po boljšem življenju, ko iščejo bogastvo, zdravje in slavo. To ni nič novega; toda s tem, ko dežele postajajo vse bolj razvite in sofisticirane, se zdi,

da se vse večje število ljudi obrača v to smer. Kljub tem na videz nepovezanim potem iskanja vseeno obstaja vsaj ena stična točka; namreč ta, da vsi *iščemo* odgovor. Dejansko tudi za bolj negativno stališče tistih, ki zavračajo vsako smiselnost življenja⁴ ali poskus, da bi jo odkrili, lahko rečemo, da je tudi samo neke vrste odgovor – in iz njega sledi določena usmeritev.

Filozofska pot

Če privzamemo trditev, da smo vsi, ne glede na to, kakšen položaj zavzemamo v življenju, na različnih stopnjah vključeni v to iskanje, kaj lahko tedaj k našemu razumevanju človeškega položaja in prizadevanja prispeva filozofija? Kakšno pot nam odpira? Mar ni filozofska pot prej privilegij maloštevilnih? Zakaj torej v tem iskanju iti po njej?

Stoletja nazaj je isti položaj komentiral grški filozof Aristotel. V *Nikomahovi etiki* postavlja vprašanje, kaj je to, k čemur teži vsak človek (smoter življenja, kot to imenuje). Definira ga kot 'dobro', ne v etičnem, ampak bolj v biološkem ali psihološkem pomenu, ker za osnovo vzame svoja opažanja o splošnem delovanju resničnosti. Ko se obrača bolj specifično k človeku, Aristotel na eni strani opaza, da vsi ljudje težijo k skupnemu dobremu, kar ga vodi k trditvi, da obstaja soglasje o univerzalnosti človeškega iskanja sreče, *evdajmonije*, na drugi strani pa, da se ljudje ne strinjajo o tem, kaj je zanje oblika sreče, ki jo hočejo. Aristotel navaja bogastvo, slavo, užitek in vrlino kot cilje, ki si jih nekateri ljudje postavljajo, in jih kritizira kot neustrezne – zanj so prej dobrine kot dobro – ter dokazuje, da je vsaka od njih v resnici prej sredstvo kot končni cilj ali namen, ki bi ga ljudje želeli zaradi njega samega. Njegovo stališče ga vodi k oceni, da je *evdajmonija* poln razvoj človeške racionalnosti: kontemplacija, ne v verskem pomenu, ampak mišljenje zaradi mišljenja.

Aristotelov odgovor na vprašanje, ki si ga postavlja, bi težko dosegel veliko soglasja – pravzaprav bi ga nekateri imeli za precej ciničnega. Vseeno je pokazal – in to je razlog, da se nanj na tej točki sklicujemo – da ima iskanje samo trdnjše temelje, ker je univerzalno, razlog za to pa je po njegovih besedah v tem, kakšna bitja smo. Iskanje sreče je zakoreninjeno v naši človeškosti. Koristno je, da se na to spomnimo, ko pozornost usmerjamo na iskanje smisla v življenju.

Vsekakor povezava med iskanjem smisla v življenju in željo po dokončni sreči ne obstaja le v tem, da oboje izhaja iz naše človeške narave. Možno je pokazati, da je doseči ali celo prepoznati smiselnost življenja lahko tako poživljajoče, da ima za posledico več kot le prehodno zadovoljstvo. Lahko bi tudi trdili, da je pridobitev sreče mogoča le takrat, ko ne le dosežemo popolno zadovoljstvo, ampak tudi doumemo njegov polni pomen. Dodati moramo še, da zato smiselnosti ne bi smeli razlagati v omejenem intelektualnem oziru. Čeprav je razlika med *evdajmonijo* in smiselnostjo verjetno manj odločilna, bi bilo vseeno koristno izpostaviti, da smiselnost ne vključuje samo videti pomen v *življenju*, ampak tudi videti pomen *življenja*. Je več kot ovrednotenje tega, kar nam življenje ponuja; osredotočena je na to, da ima pomen.

Filozofijo – pot, ki jo tu zasledujemo – se je dolgo povezovalo z zasledovanjem modrosti in iskanjem resnice. Ker predpostavlja dolgotrajno in sistematično dejavnost, se je izoblikovala predstava, da se lahko samo maloštevilni zares ukvarjajo z njo. Nekateri filozofi, vključno s Platonom in Aristotelom, so sami ohranjali to napačno predstavo. Platon z bogato podobo filozofskega prizadevanja zatrjuje, da se le peščica duš uspe dvigniti iz temne votline na svetlobo. Aristotel na svoji strani vztraja, da filozofiranje vključuje prosti čas in je zato možno le za tiste, ki si ga lahko privoščijo. V tem položaju je zatekanje

k filozofiji navsezadnje le stežka v pomoč pri našem iskanju smisla, ki naj bi bilo splošno.

Ob tem, ko priznavamo, da je filozofija, kot jo razumejo Platon, Aristotel in drugi filozofi, zares specifična zadeva maloštevilnih, vloga, ki jo prevzame peščica, in naloga, ki jo opravljajo samo naravno nadarjeni ali pravilno izučeni, sta zasledovanje modrosti in iskanje resnice vendarle vse prej kot omejena na te posameznike ali skupine. Sta človeški dejavnosti in pri tem ni pomembno, ali ju poimenujemo filozofija ali z drugim imenom. Znanja in veščine, ki jih daje filozofsko izobraževanje, lahko olajšajo to prizadevanje, a ga ne začenjajo, in modrost ali resnica nista dosegljivi samo v filozofiji, razumljeni na ta specifični način.

Ljubezen do modrosti je dejansko ukoreninjena v naši skupni človeškosti. Na ta ali oni način smo vsi ljudje vpleteni v filozofsko mišljenje, četudi na različnih stopnjah. Mnogo vprašanj, ki jih pretresa in nadalje razvija akademska filozofija, izvira pravzaprav iz vsakdanjih skrbi; in mnogo filozofskih odkritij, tudi če se včasih zdijo za lase privlečena, lahko izboljša vsakdanje življenje.⁵ Težnja po zasledovanju temeljnih vprašanj o življenju in resničnosti ni niti posebna pravica niti privilegij tistih, ki so se profesionalno posvetili tej nalogi, in filozofija ni omejena na akademsko raziskovanje tistih, ki se želijo poglobiti v temeljna vprašanja in odgovore, ki so jih podali pretekli in sedanji izvajalci te discipline. Strogo filozofske diskusije, kot se dogajajo na konferencah ali se o njih piše v publikacijah, imajo svoje mesto in pomen, a ne bi smele omejiti našega razumevanja narave in rabe filozofskega mišljenja.

Da razjasnimo to točko, bi morda morali narediti razliko med študijem filozofije in aktom filozofiranja. V resnici je prej kot sama filozofija akt filozofiranja v tej ali oni obliki to, česar se lotevamo vsi ljudje. Toda isti akt vodi k študiju filozofije in je njegov te-

melj. Njegova bolj formalna in strukturirana oblika – kar zadeva študente in učitelje filozofije – je to, kar imamo včasih za “filozofijo”. Odveč je reči, da je to bistven razvoj, ker se mora zasledovanje postavljenih vprašanj in danih odgovorov izvrševati na posebni ravni, za kar imajo razkošje ali prosti čas le maloštevilni. Poleg tega imamo lahko korist od branja del tistih, ki so akt filozofiranja izvrševali globlje in v veliki meri. A to bolj akademsko in formalno prizadevanje vseeno ne bi smelo prezreti osnove filozofskega mišljenja samega.

V našem iskanju smiselnosti življenja je filozofija torej lahko v pomoč, ker moramo željo po smislu zasledovati intenzivneje in celoviteje, če nočemo biti zadovoljni z zgolj površinskimi odgovori. Filozofi res pojmujejo in prakticirajo filozofijo različno – to lahko povzroči veliko zmede – a filozofija s svojim vztrajanjem na postavljanju temeljnih vprašanj, analiziranju spornih točk in z zasledovanjem vsakega odgovora do njegovih logičnih zaključkov, nas lahko napelje k pogledu, ki lahko prestopi preizkus skrbne in stroge preiskave človeškega razuma. Čeprav ne more in ne sme jamčiti neizpodbitnih zaključkov, lahko filozofija vseeno pomaga pri nalogi približevanja bolj konsistentnemu, koherentnemu in ustreznemu odgovoru. Navsezadnje je spraševati, če je življenje smiselno, več kot samo spraševati, kaj bi radi počeli danes. Dati odgovor na to temeljno vprašanje je vsekar drugače kot samo naštetih možnosti, ki jih lahko izberemo za dnevno dejavnost. Zasledovanje smisla življenja implicira celovitost, ki ustreza naši človeškosti sami in jo izživa. In za to nalogo je filozofija prav posebej primerna.

Filozofija in jezik

Kot je bila filozofija povezana z modrostjo in resnico, tako se jo predvsem v sodobnem času povezuje z jezikom. Filozofijo se dejan-

sko včasih interpretira kot analizo jezika. Slišimo lahko, da je funkcija filozofije razjasnjevanje vprašanj, ki so postala zamegljena – zaradi napačnega razumevanja pomena terminov ali besed – tako rekoč v upanju, da bomo razrešili težave, ki begajo filozofske duhove. Medtem ko je to lahko v neprecenljivo pomoč pri doseganju resnice ali pridobivanju modrosti, lahko in mora filozofija vseeno iti preko – naj mi določeni filozofi ne zamerijo – gole analize jezika. Tu bomo poskusili napraviti oboje.

V pričujočem kontekstu je povezava med filozofijo in jezikom še posebej primerna, saj smo se na začetku članka osredotočili na življenje kot niz stavkov in na pravilno postavljanje ločil, ki nam omogoča brati njegov smisel. Slovnica jezika – še posebej ločila – bo torej služila kot dragocena metafora za našo vajo. Če povzamemo začetne postavke, želimo tu zatrditi, da moramo vstaviti pravilna ločila – drugače rečeno, v življenju se moramo lotiti določenih človeških aktov – da dopustimo smislu življenja priti do nas kot do bralcev – drugače rečeno, udeležencev življenja. Zopet se moramo spomniti na predpostavko v pričujočem kontekstu, da življenje smisel ima in da je naša naloga, da se ga potrudimo prebrati ali odkriti. Smisel se izgubi, če se ne potrudimo, in se popači, če vstavimo napačna ločila – kar pomeni, da zanemarimo določene bistvene človeške dejavnosti.

Predpostavljati, da življenje ima smisel, ne pomeni prezreti, da bi nas moralo to zelo temeljno vprašanje skrbeti, kar smo že pokazali. Vendar predpostavka implicira, da ne bomo vedeli odgovora nanj, *dokler* se dejansko ne lotimo same naloge iskanja. Z drugimi besedami, *v in preko* našega prizadevanja, da bi odkrili smisel, spoznamo, da življenje ima smisel. Ta poudarek je precej drugačen, kot če bi rekli, da smisel ustvarjamo, kar so radi zatrjevali nekateri eksistencialistični filozofi, kot da smisel ne bi izhajal iz

ničesar drugega razen iz našega subjektivnega ustvarjanja.⁶ Kot je niz lahko preprosto skupek besed brez koherentnega pomena, vse dokler jim ne vstavimo pravih ločil, da postanejo stavki, tako se nam kaže tudi življenje. Seveda je možno, da je skupek besed zgolj to: besede, nanizane skupaj, ki ne izpolnjujejo pogojev niti za stavčne člene, kaj šele za stavke. Toda na splošno ne bomo vedeli, da je tako, dokler se ne bomo potrudili postaviti določenih ločil, četudi samo poskusno. Lahko bi nas seveda tudi obtožili, da vpletamo pomen ali smisel v zbrane besede. Toda to bi v resnici potrdilo, da smisel odkrivamo v in preko svojega prizadevanja. Na kratko, poskus je na neki način tudi razkritje.

Obrat k slovnici

Ločila, integralni del slovnice vsakega jezika, nam omogočajo brati skupino besed na način, ki izraža določen pomen in izvablja iz nas poseben odziv.⁷ Besede, stavke in celo odstavke delijo tako, da nam olajšajo naše dožemanje sporočila.⁸ So znamenja, ki jih dodajamo besedam v besedilu, da bi nam omogočila razumeti smisel. Brez njih bi bilo besedilo zgolj zbirka ali celo nerazberljiva zmešnjava besed.

Poseben skupek besed, na primer, ki ga navadno omenjamo kot stavek in se konča s piko, označuje ugotovitev, opis, izjavo in druge podobne trditve. Vprašaj izvablja drugačen odziv, tokrat od bralca ali sogovornika v pogovoru. Včasih je lahko to, čemur rečemo retorično vprašanje, in tako ni pričakovan ali dan nikakršen poseben odgovor. Skupna značilnost je, da sporočilo, ki mu sledi to ločilo, za razliko od pike postavlja vprašanje ali poizveduje. Sprašuje bolj kot zatrjuje. V nasprotju s tem sporočilo, ki se končuje s klicajem, daje močnejši vtis: ima namen izraziti govorčeva občutja ali opozoriti bralca.

Druga ločila imajo drugačne vloge pri izvabljanju slovničnega pomena. Narekovaji

obdajajo sporočilo in razkrivajo vir; lahko tudi kažejo, da dajemo sporočilu v narekovajih večjo pomembnost v razmerju do glavnega besedila. Dvopičje (ali podpičje) zastavlja sporočilo in s tem kaže, da bo sledilo nekaj več: nadaljnja razlaga ali ilustracija. Na drugi strani nas vejice preskrbijo le s premori v sporočilu, tako rekoč s trenutki za vdih. Bistvene so za zasnovo skupkov besed, s tem pa odkrivajo pomen ne le skupine besed, ampak tudi celotnega sporočila. Pomišljaj je druge vrste premor, ki ga postavljamo bolj zase, a je relevanten za razvitje naše misli.

Ločila so lahko hkrati osnova za soglasje ali razlikovanje, v kolikor lahko soglašamo o njihovi primernosti ali neprimernosti, ko poskušamo interpretirati pomen stavkov ali

celotnega sporočila. Lahko rečemo, da postavljajo parametre za to, kako beremo (ali naj bi brali) besedilo. Zaradi tega mora, kdorkoli vstavlja ta znamenja, skrbno paziti, da bi preprečil vsako napačno razumevanje. Avtor ali urejevalec besedila mora preveriti, v kolikšni meri posamezna ločila služijo namenu in razjasnjujejo ali zamegljujejo smisel besedila.

Postavljanje ločil v besedilo življenja

Ob številnih priložnostih so življenje primerjali s knjigo – govorimo celo o knjigi življenja. Rečeno je bilo, da so različni dogodki iz življenja posameznika kot poglavja knjige. Smrt je včasih prikazana kot zadnje po-

Cecilija Erika Grbec: Melodija marjetic.

glavje knjige življenja, z namigom, da je pogosto kot v knjigi zaključek napisan na osnovi vsebine predhodnih strani.⁹

V tej smeri, a z drugačnega vidika, lahko branje smisla življenjskega sporočila primerjamo s pisanjem knjige. V pričujočem kontekstu želimo namesto sestavljanja knjige življenja poudariti pomen ločil, ki jih postavljamo v besedilo. Kajti sporočilo življenja se nam sporoča tudi v urejanju in ne samo v pisanju stavkov našega življenja. Včasih stavke sestavljamo, pogosteje jih prejemamo – in sporočilo življenja lahko beremo, interpretiramo in živimo tako rekoč v interakciji med aktivno in pasivno stranjo življenja. Hkrati nam to, kako prelomimo besedilo našega življenja v smiselne fraze, povedi in stavke, omogoča odkriti smisel življenja samega.

Če torej vzamemo za iztočnico slovnico, bi lahko rekli, da se moramo potruditi – prav toliko, kot potrebujemo priložnosti – da postavimo primerne pike, vprašaje, klicaje, pa tudi dvopičja, vejice in pomišljaje v primerne trenutke, stopnje in obdobja svojega življenja. Samo tako namreč lahko razumemo in cenimo, kaj je za nas življenje. V stavke, ki jih sestavljamo v življenju, ko nadaljujemo svojo dnevno rutino, se udeležujemo posebnih dejavnosti ali praznujemo določene dogodke, moramo postaviti ločilne momente */punctuating moments/*. Stavki so lahko bodisi naši odzivi na to, kar nam ponuja življenje, bodisi naše stvaritve, ko prispevamo svoj prispevek k samemu življenju v njegovem poteku, ki vpliva na nas in na druge. Enako kot v naši rabi jezika ima vsesplošna komunikacija tako prejeta kot sestavljena stran.

Če jih prečrkujemo v kontekst življenja, so pike življenja momenti, ko pridemo do konca kake dejavnosti, dogodka ali stopnje in se premaknemo k naslednji. Pomenijo sprejete odločitve, dokončane dejavnosti ali preprosto dosežene ugotovitve. Do neke mere so glavna znamenja naših življenj, ko hitimo

naprej od dneva do dneva. Včasih so samo rutina; drugi so bolj pomembni, a ne dovolj, da bi jih videli kot nekaj "izven običajnega", da bi bili momenti življenjske spremembe. Življenje ima tudi svoje vzpone in ne le padce: ko nas kaj preseneti, povzdigne, celo vznemiri. Klicaji našega življenja so momenti, ki nam omogočajo videti življenje kot dar, videti onkraj rutine. Prisilijo nas k postanku – to je premor, ki je zares rodovit. Včasih nam te posebne situacije pokažejo, da je vredno nadaljevati; in ker izstopajo, nekako mečejo luč na naše življenje in nam omogočajo ceniti to, kar nam je bilo dano ali kar smo dosegli. Živeti ni več samo "eksistirati", ampak "eks-sistirati".

Ne bo nas presenetilo, da povezujemo filozofsko mišljenje s posebnim ločilom – to je vprašaj. Kot je že bilo omenjeno zgoraj, filozofijo enačimo z zasledovanjem modrosti; splošno je sprejeto, da začetek modrosti izvira iz vprašanj, ki jih postavljamo glede nas samih in sveta (Sia 1994, 19sl.). Vprašaji življenja so momenti, ko se "upognemo nazaj" na isti način, kot je upognjen simbol tega ločila, ker reflektiramo (*reflexere*) svoje izkušnje različnih vidikov življenja – tako enoličnega kot globinskega. Vsakdanje življenje ponuja situacije, ko sprašujemo, poizvedujemo ali izzivamo. V nasprotju z momenti pike nas momenti vprašaja prisilijo stopiti nazaj in ne le iti naprej. So celo priložnosti, ko postavljamo temeljna vprašanja o življenju samem: sprašujemo o njegovem pomenu, smotru in usodi. Momenti spraševanja so včasih posledica groznih ali tragičnih situacij; v nekaterih primerih se pojavijo zaradi naše nezmožnosti, da bi videli, kaj se nam pripravlja, ali če ima še kak smisel nadaljevati.¹⁰ V drugih primerih se pojavijo, ker se čudimo in preudarjamo.

Pogosto se ne ustavimo zato, da bi reflektirali ali se spraševali, ampak ker pričakujemo nadaljnjo informacijo, razlago ali ilustracijo o tem, kar smo pravkar doživeli. Momenti

dvopičja ali pričakovanja stojijo med preteklostjo in prihodnostjo, med tem, kar je pravkar bilo, in tem, kar prihaja. Ko pričakovano mine, začnemo ceniti to, kar se je zgodilo, ker smo bili preskrbljeni z nadaljnjo informacijo, razlago ali ilustracijo. Včasih se momenti dvopičja preprosto nepričakovano zgodijo; v drugih primerih jih moramo ustvariti.

Vendar lahko še za eno ločilo rečemo, da nam lajša iskanje smisla; to je vejica. Povezuje filozofije z vejico ni tako očitna, kot je to v primeru vprašaja. A vendar refleksija – neločljiv del filozofske dejavnosti – izvablja primerjavo. Kot v slovnici, kjer primerne vejice pomagajo pri dešifriranju pomena stavka ali teksta, nam namreč tudi v življenju primerni premori – ki ustvarjajo ozračje refleksije – omogočajo ustvarjati ravnotežje, ohranjati prioritete in izostriti pogled. Momenti vejice nam lahko pomagajo osmišljati navidez brezkončno vrsto dejavnosti, ki se jih udeležujemo, ali raznolikih prizadevanj, ki jih skušamo opraviti – ko si vzamemo čas, da bi videli, kako naj razumemo partikularno v kontekstu splošnega, ali ko si “vzamemo trenutek”, da bi si ogledali podrobnosti, ki se združujejo v luči celostne zasnove stvari. Omogočajo nam videti povezave, dovolj majhne (kot je simbol vejice), da nam pustijo nadaljevati vsakodnevno življenje, a dovolj pomembne, da na nas napravijo vtis. Momentov vejice ne vstavljamo tako rekoč le za “predah” (čeprav so lahko na ta način koristni), ampak zato, ker služijo pomembni funkciji “osmišljanja”. Ko vidimo pomen različnih razvrstitev, nam lahko razgrnejo širšo sliko. S tem, ko si vzamemo – in ustvarimo – čas, da postavimo momente vejice v naše življenje, se zdi, da si priskrbimo več priložnosti, da bi videli ne le “smisle” različnih dogajanj v našem življenju, ampak tudi in bolj pomembno “smisel vsega”.

S tega vidika je nekaj zelo poučnega v samem znaku za vejico. Vejica je v nasprotju

s piko točka, ki se zavija navzdol in proti levi. Ne odkriva le smisla stavka. To dela na tak način, da nas tako rekoč povezuje s preteklostjo – s skupino besed, ki smo jo ločili z vejico. Tudi v življenju se moramo spomniti, da na vprašanje, kam smo namenjeni, delno odgovorimo z upoštevanjem tega, od kod smo prišli.¹¹

Tekst in kontekst

Do sedaj smo ugotovili, da moramo vstaviti pravilna ločila, če želimo potegniti smisel iz niza stavkov v tekstu. To je naloga tako za pisca, če želi zagotoviti, da bo pomen pravilno razumljen, kot za bralca, da vstavi primerna znamenja – v primeru njihove odsotnosti – da lahko izpelje razumljivo interpretacijo. Zdaj moramo dodati, da ima takšno iskanje smisla predvsem na strani bralca – kar je naš vidik primerjave – pogosto pomoč v uporabi raznolikih pripomočkov za dopolnitev posameznikovih lastnih prizadevanj.

Eden takih dragocenih pripomočkov za razumevanje stavkov v besedilu in njihovega smisla je poznavanje njihovega konteksta. Dejansko stavek, vzet iz odstavka ali odseka (ali tudi iz širšega konteksta, kot je poglavje), ne izraža vedno tako polnega smisla, kot bi ga moral. Zavedanje splošne teme besedila, pa tudi ozadja (vključno z ozadjem avtorja), konotacij, spreminjajočih se interpretacij, kulture, itn., lahko poveča in poglobi bralčevo občutljivost do te mere, da se lahko sooči ne le z eksplcitnim, ampak tudi z implicitnim pomenom besedila in besed, ki ga sestavljajo. Enako lahko trdimo – če življenje vzporejamo s tekstom – o odkrivanju smisla življenja. Iskanje smisla lahko v veliki meri spodbudimo z upoštevanjem življenjskega konteksta. Razlog je v tem, da naša naloga ni le postavljati ločilne momente v življenje tako rekoč posamično, ampak tudi interpretirati njihov smisel in se jih sčasoma naučiti ceniti.

Naloga interpretacije – kot je dobro poznano v literaturi – je veliko več kot zgolj ponuditi svoje razumevanje besedila. Medtem ko to lahko naredimo in pogosto tako delamo, pri tem vendarle tvegamo, da pridemo do subjektivnih zaključkov. Enako je tudi pri našem iskanju smisla v življenju. Pomembno je, da si naši individualni naporji pomagajo tudi s kolektivno modrostjo človeštva in z obsežnimi izkušnjami drugih. Če je res, da je iskanje smisla splošno človeška dejavnost, potem navsezadnje obstaja nekaj, kar se lahko eden od drugega naučimo.

Izraz "kontekst" nekateri filozofi interpretirajo drugače, posebej tisti pod vplivom Wittgensteinove filozofije. Tu nam ne pomeni tega, da bi bil akt filozofiranja ujet v posameznikova subjektivna izkustva, ki bi jih bilo nemogoče presegati. Prej nam pomeni – in skladno s tem izraz tudi uporabljamo – da se akt filozofiranja dogaja v konkretnosti življenja. To so specifične življenjske situacije, ki pa niso v celoti subjektivne, niti ne povsem posamični primeri, tako da ne bi mogli videli nikakršne podobnosti z drugimi situacijami. Konkretnost življenja služi za izhodiščno točko naše refleksije.

"Kontekst", kot ga uporabljamo tukaj, se nanaša tudi na neke vrste poenotujočo vizijo ali vsaj na potrebo, da prepoznamo njen pomen. Specifične življenjske situacije, ki so osnova za filozofski akt, služijo kot kazalci, ker se preko njih začnemo zavedati širše slike. Dejansko jih lahko prepoznamo kot specifične samo zato, ker se zdi, da so postavljene pred širše ozadje. Whiteheadova analogija o tem, da "vidimo gozd preko dreves", nam je lahko tu v pomoč (Whitehead 1967, 6). Na začetku srečamo drevesa, ki pa nam hkrati omogočijo, da se zavemo gozda. Ko vidimo gozd, smo presegli zgolj opazovanje dreves. Lahko jih celo vidimo v drugačni luči, ker jih vidimo na ozadju gozda. Podobno nas lahko širša slika ali vizija, ki jo odpirajo različni kon-

teksti našega filozofiranja, razsvetli, ko gledamo nazaj na specifične situacije, vključno s tistimi, ki so nas na začetku privedle do naših filozofskih prizadevanj. T. S. Eliot to izrazi še bolj jedrnat: "... prispemo tja, kjer smo začeli / in prvikrat spoznamo kraj."

"Kontekst", kot ga uporabljamo tukaj, se torej nanaša na dva različna, a povezana pomena: (1) konkretnost človeškega izkustva kot osnovo naše filozofske refleksije; in (2) poenotujočo vizijo, ki leži pod našim odgovorom na to izkustvo. Vprašanje, ki se neizogibno zastavlja, je, kako se nekaj konkretnega (ali podrobnega) uskladi z nečem bistveno abstraktnim (ali splošnim). Ali torej, ko vztrajamo, da je filozofiranje vedno izpeljano v kontekstu, trdimo, da je ta dejavnost vselej tako konkretna kot abstraktna? To bi bil pravi zaključek, razen če dodamo, da se uporaba teh izrazov tu nanaša na različne dimenzije filozofskega akta. V kolikor filozofsko mišljenje privre iz konkretnosti življenja, je konkretno. Osnovo in temelj ima v vsakdanjih vprašanjih, s katerimi se moramo spopasti v svojem življenju in vsakdanjem nadaljevanju rutine. Toda filozofsko mišljenje se mora teh vprašanj lotiti v splošnejšem okviru, ki nam pomaga pridobiti ostrejši pogled, če noče biti površinski ali ad hoc odgovor. To je njegova abstraktna razsežnost, ker je splošno in vseobsežno. V človeški naravi je nekaj, kar ni v polnosti zadovoljno samo s primeri ali izbranimi vzorci. Verjamemo, da je človeška želja po kontinuiteti, vseobsežnosti in enotnosti našega razumevanja realnosti in naših poskusov njenega osmišljanja to, kar nas žene k iskanju splošnejše predstave.

Zaključek

V tem prispevku smo se ukvarjali z nadaljnjim razvitjem trditve, da lahko na življenje gledamo kot na 'niz stavkov', da ne bi postalo 'stavek obsodbe' nad nami. Vendar se

moramo potruditi in med stavke pravilno postaviti ločila, če nočemo, da bi ostali nepovezani ali le zbirka besed. Raba ločil v slovnici je posebej koristna za razjasnitev in razvitje naše trditve. Nadalje trdimo, zopet obračajoč se na vlogo ločil v slovnici, da lahko odkrijemo, ali ima življenje sploh kak smisel, šele, ko vanj postavimo 'ločilne momente' /*punctuating moments*/. V našem iskanju smisla so lahko v pomoč raznoliki življenjski konteksti, npr. religija,¹² tako kot poznavanje konteksta lahko olajša interpretacijo teksta – ki ga primerjamo z življenjem.

Prevod: Rok Blažič

Viri:

- Hartshorne, Charles. 1983. *Creative Synthesis and Philosophic Method* (University of America Press).
- Sia, M. S. 1997. *The Fountain Arethuse: a Novel* (Lewes, UK: The Book Guild)
- Sia, Marian F. and Santiago, 1994. *From Suffering to God: Exploring our Images of God in the Light of Suffering* (Macmillan).
- Sia, Santiago. 2004. *Religion, Reason and God: Essays in the Philosophies of Charles Hartshorne and A. N. Whitehead* (Peter Lang).
- Truss, Lynne. 2003. *Eats, Shoots & Leaves: The Zero Tolerance Approach to Punctuation*. (Profile Books)
- Whitehead, A. N. 1942. *Adventures of Ideas* (Cambridge University Press).
- Whitehead, A. N. 1928. *Symbolism: Its Meaning and Effect* (Cambridge University Press).
- Whitehead, A. N. 1978. corrected version. *Process and Reality: an Essay in Cosmology* ed. by David Ray Griffin and Donald W. Sherburne (N.Y. The Free Press).
- Whitehead, A. N. 1967. *The Aims of Education* (N.Y.: The Free Press).

1. Marian F. Sia je profesorica angleškega jezika in literature na Terenure College v Dublinu. Objavila je veliko knjig in člankov skupaj s svojim možem. Santiago Sia je profesor in predstojnik filozofskega oddelka na Milltown Institute v Dublinu. Piše o filozofiji religije, etiki

in procesni filozofiji. Pričujoči prevod je nastal po prispevku, ki ga je soavtor predstavil na mednarodni konferenci v Celju z naslovom Art of Life (Umetnost življenja) novembra 2009 v organizaciji Teološke fakultete v Ljubljani. Op. prev.

2. Odgovor vsebuje besedno igro, saj angl. "sentence" pomeni v slovnici stavek, v pravnem jeziku pa rzsodbo ali obsodbo. Op. prev.
3. Pojem "stavek" uporabljamo v širokem pomenu in vključuje vprašanja, vzklike, ukaze itn.
4. Posebej grenka podoba, ki nam je pustila trajen vtis glede nesmiselnosti, je podoba ure, ki ima številčnico, a je izgubila kazalce in še vedno tikataka.
5. To iskanje modrosti je tema najinega romana z naslovom *The Fountain Arethuse*.
6. Albert Camus opisuje situacijo Siziifa, obsojenega, da rine skalo na hrib le zato, da se skotali nazaj dol, ko doseže vrh. Siziif mora večno ponavljati to početje. Za Camusa je človeška situacija v podobnem absurdu, vendar lahko ljudje ustvarjajo vrednote, ki jim dajejo neki cilj v življenju.
7. Tu ne bomo poskušali ponuditi izčrpnega seznama ločil.
8. Posebej zanimiva knjiga v tem oziru je Lynne Truss: *Eats, Shoots & Leaves*. Posebej koristen primer, ki ga podaja na str. 9, se glasi: "A woman, without her man, is nothing" in "A woman: without her, man is nothing."
9. Včasih se navaja, da eksistencialistični filozofi zatrjujejo, da način smrti – čeprav ne v fizičnem pomenu – oblikujejo izbire, ki smo jih naredili v življenju.
10. Obstoj zla in trpljenja je ena takih situacij. Prim. Marian F. in Santiago Sia, *From Suffering to God: Exploring our Images of God in the Light of Suffering*, kjer razvija to točko in njen izziv za naše pojmovanje Boga.
11. Posebej dober način za razumevanje in zagovarjanje te točke nam daje metafizična kategorija ustvarjalne sinteze Charlesa Hartshorna. Prim. njegovo delo *Creative Synthesis and Philosophic Method*.
12. Kljub določeni upravičeni kritiki in napačnim razumevanjem lahko religija ponuja enega od takšnih dragocenih kontekstov v tem primeru, predvsem ker se različne religije – v svojih spisih, naukih in praksi – med drugim ukvarjajo s človeškim iskanjem smisla v življenju. Prim. "The Function of Religion in Human Life and Thought: a Whiteheadian Exploration" v: S. Sia, *Religion, Reason and God: Essays in the Philosophies of Charles Hartshorne and A. N. Whitehead*.